

ZNAČAJ VERSKIH OBJEKATA ZA RAZVOJ TURIZMA U OBROVAČKOM KRAJU (HRVATSKA)

Demirović Dunja¹, Veselinović Janko²

Apstrakt. Proteklih decenija klasični turistički tokovi su znatno izmenjeni, odnosno dobijaju sasvim novu koncepciju. Jedno od zapaženijih mesta dobija i verski turizam (naročito u zemljama istočne i jugoistočne Evrope i mnogim zemljama Azije). Religijski sadržaji i motivi za posetu svetilišta, kao sastavnih delova kulture i tradicije, imaju ogroman uticaj na turističku industriju, kako u pogledu ponude, tako i u pogledu tražnje. Imajući u vidu da je ovaj oblik turizma, u ekonomskom smislu veoma koristan za lokalnu zajednicu, mnoga svetilišta su vremenom postala centri religijskih, trgovačkih i kulturnih događaja određenih regija. Autori ovog rada istražuju značaj verskih objekata za razvoj turizma na području Obrovca (Hrvatska), ali i indikatore razvoja preduzetništva u oblasti verskog turizma, ukazujući na mogućnosti koje se pružaju za razvoj destinacije. Razvoj ovog oblika turizma treba da se zasniva na efektivnom investiranju u turističku ponudu kroz preduzetničke projekte koji su u skladu sa savremenim trendovima na tržištu. Investiranje u turističku ponudu u kontekstu verskog turizma uticalo bi na rast potrošnje turista i rast prihoda od verskog turizma, a samim tim i na ekonomski razvoj obrovačkog područja. U radu se posebna pažnja posvećuje potencijalima verskog turizma na obrovačkom području i vezi sa ostalim oblicima turizma, posebno sa masovnim turizmom na užem zadarskom području i ruralnim turizmom u zadarskom zaleđu.

Ključne reči: verski objekti; religiozni/verski turizam; područje Obrovca (Hrvatska)

¹ Dr Dunja Demirović, docent, Univerzitet Privredna akademija, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Cvečarska 2, 21000 Novi Sad, Srbija, e-mail: demirovic.dunja2@gmail.com

² Dr Janko Veselinović, vanredni profesor, Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet, Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Trg Dositeja Obradovića 8, 21000 Novi Sad, Srbija, e-mail: veselinovic.janko@gmail.com

UVOD

Potrebe savremenih turista su sve raznovrsnije i uključuju različite vrste doživljaja. Kvalitet turističkog proizvoda može se posmatrati kao skup pojedinačnih elemenata koji se razlikuju po sadržini. Da bi potrebe gosta bile zadovoljene, ovi elementi moraju činiti celinu. Selektivni oblici turizma razlikuju se u pogledu resursa, organizacije, sistema upravljanja, kvaliteta. Razumevanje ovih razlika predstavlja temelj za njihov razvoj. Religiozna kretanja stanovništva u celom svetu kao ciljna, a često i masovna, bila su usmerena prema svetilištima i svetim gradovima širom planete, pa se zato može reći da predstavljaju jedan od najstarijih oblika turizma koji se kao specifični oblik počeo javljati u najranijoj istoriji kada su ljudi zbog obavljanja religijskih obreda posećivali za to određena mesta – svetilišta i pri tom prelazili veće udaljenosti. Putovanja na sveta mesta ili hodočašća, poznata su još od davnina, kao na primer u Egiptu - Karnak i Teba, Dianin hram u Efesu, u staroj Grčkoj proročište u Delfima, Južnoj Americi - Teotihuaka, Čičen Ica i dr (Hrabovski-Tomić, 2008; Ivanović, Rot, 2014).³

Budući da se radi o ekonomski vrlo korisnom obliku turizma za pojedinu destinaciju, kroz istoriju su takve destinacije postajale središta verskih, trgovinskih, kulturnih i ostalih događaja u pojedinim regijama. Hodočasnicima su u takvim mestima pruženi različiti infrastrukturni, gastronomski, kulturni i ostali sadržaji, te je dolazilo do povećanih investicija na pojedinom mestu.

Razvoj verskog turizma iziskuje sistematsku organizaciju i upravljanje. Preduzetničke ideje i preduzetnički projekti su važni činoci razvoja destinacija selektivnih oblika turizma. Preduzetništvo stvara nove resurse. Sve je veći broj održivih tematskih turističkih proizvoda koji mogu doprineti razvoju turizma. Verske ture koje prolaze kroz različite verske destinacije mogu se povezati s drugim tematskim proizvodima, kao što su: eko-turistički, zdravstveni turistički proizvodi, proizvodi agroturizma i sl., i na taj način stvoriti jednu celinu u funkciji održivog razvoja destinacije verskog turizma.

³ Hrabovski-Tomić, E. (2008). *Selektivni oblici turizma*. Sremska Kamenica: Fakultet za uslužni biznis.
Ivanović, S., Rot, E. (2014). Razvoj preduzetništva u destinaciji verskog turizma. *Turističko poslovanje*, 14, str. 61-70.

Autori ovog rada istražuju značaj verskih objekata za razvoj turizma na obrovačkom području (Hrvatska), ali i indikatore razvoja preduzetništva u oblasti verskog turizma, ukazujući na mogućnosti koje se pružaju za razvoj destinacije. Razvoj ovog oblika turizma treba da se zasniva na efektivnom investiranju u turističku ponudu kroz preduzetničke projekte koji su u skladu sa savremenim trendovima na tržištu. Investiranje u turističku ponudu u kontekstu verskog turizma uticalo bi na rast potrošnje turista i rast prihoda od verskog turizma, a samim tim i na ekonomski razvoj obrovačkog područja. Autori polaze od činjenice da je obrovački kraj deo Zadarske županije, jednog od najrazvijenih i najperspektivnijih turističkih destinacija na hrvatskom primorju sa 11 miliona noćenja i 1,5 miliona gostiju godišnje. Uz to, obrovački kraj ima značajne neiskorišćene mogućnosti. Geografski, pod obrovačkim krajem podrazumeva se područje bivše opštine Obrovac, koje pored sadašnjih mesta u okviru grada Obrovca (Žegar - Bogatnik, Kaštel Žegarski, Komazeci, Nadvoda; Bilišani, Golubić, Gornji Karin, Krupa, Kruševo, Muškovci, Obrovac i Zelengrad) čine i Medveđa, sada deo grada Benkovca i Zaton, Jasenice, Maslenica i Rovanjska koje su sada u okviru novoformirane opštine Jasenice. Verski objekti pripadaju hrišćanstvu. Objekti pravoslavne crkve su u okviru Srpske pravoslavne crkve, Eparhije dalmatinske, dok katolički verski objekti pripadaju Zadarskoj nadbiskupiji. Pored morske obale, od Rovanjske do Karina, na ovom području su turističke destinacije na rekama Zrmanji i Krupi. Veći deo podvelebitskog područja nalazi se u okviru Parka prirode Velebit.

PREGLED LITERATURE

Religiozni/verski turizam je jedna od najstarijih formi kretanja ljudi van mesta stalnog boravka. Može se reći da je ovaj oblik kretanja na granici dve realnosti - duhovne i materijalne. Hodočašće je dugo, intimno putovanje velike moralne vrednosti i vezano je za religijske potrebe. Religijski turizam je prema definiciji iz 1990. godine, datoj u Raveni na prvom kongresu religijskog turizma, „humana promocija, oblik solidarnosti i prijateljstva, susret naroda, njihovih kultura i religija, učenje mira među ljudima, poštovanje prirode i valorizacije prirodnog i kulturnog dobra“ (Plavša, 2000)⁴. Stalna i

⁴ Plavša, J. (2000). *Turističke regije sveta*. Novi Sad: Prirodno-matematički fakultet.

neprekidna putovanja ka svetim mestima upućuju na to da turizam i hodočašća mogu imati i kulturni kontekst. Mnogi veliki hodočasni centri razvijaju se iz regionalnih centara. Fluktuacija turista/vernika se povećava u vreme ceremonija ili praznika, a smanjuje u vreme ekonomskih kriza ili ratova. Tavan centar je Jerusalim, koji je interesantno svetište jer ga posećuju hodočasnici triju religija: Hrišćanstva, Judaizam, Islama. Kako su to veliki centri turističkih kretanja, ti prostori su ekonomski transformisani razvojem religijskog turizma. Organizovanje turizma preko specijalizovanih agencija, omogućilo je da ove centre poseti veliki broj turista u kraćem intervalu (Stamenković, 2005)⁵.

Pitanje preplitanja duhovno-materijalno proističe iz fluidnog identiteta turista i hodočasnika i osećanja svetog, očitovanog kroz razumevanje interpretaciju, sadržajnost u odnosu na sveta mesta i objekte koji se posećuju. Zbog toga se ovakva putovanja u velikoj meri organizuju preko verskih zajednica, jer uspešnost putovanja više zavisi od duhovnog vođstva hodočasničke grupe, a manje od kvaliteta turističke ponude odabrane za konkretno putovanje. Ni danas, a ni ranije, vera nije bila jedini razlog za odlazak na hodočašće. Po Vukoniću (1990)⁶, za pravilno shvatanje turista vernika, važno je napraviti razliku između termina religijski i religiozan (po stepenu i intezitetu verovanja i osećanja). Tako se utvrđuje kategorija turista hodočasnika:

1. Turista vernik (religiozni turista) je ubeđen u svoje verske stavove i redovno ispunjava svoje verske obaveze. Prilikom odabira turističke destinacije veoma je važno da ima pristup sakralnim objektima. Turista vernik putuje iz različitih pobuda, tj. motivacije koja može biti učešće na verskim svetkovinama, poklonjenje moštima svetitelja i očekivanje praktičnog efekta (isceljenje)....,

2. Verski turista (religijski turista) po motivaciji je sličniji klasičnom turisti. On ima određene rezerve prema verskim načelima, a sveta mesta posećuje isključivo iz znatiželje. Ovde dominira kulturološko-vaspitni aspekt putovanja.

⁵ Stamenković, I. (2005). Religijski turizam, oblici i motivi na primeru pravoslavlja. *Zbornik Departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo*, 33-34, str. 173-188.

⁶ Vukonić, B. (1990). *Turizam i religija*. Zagreb: Školska knjiga.

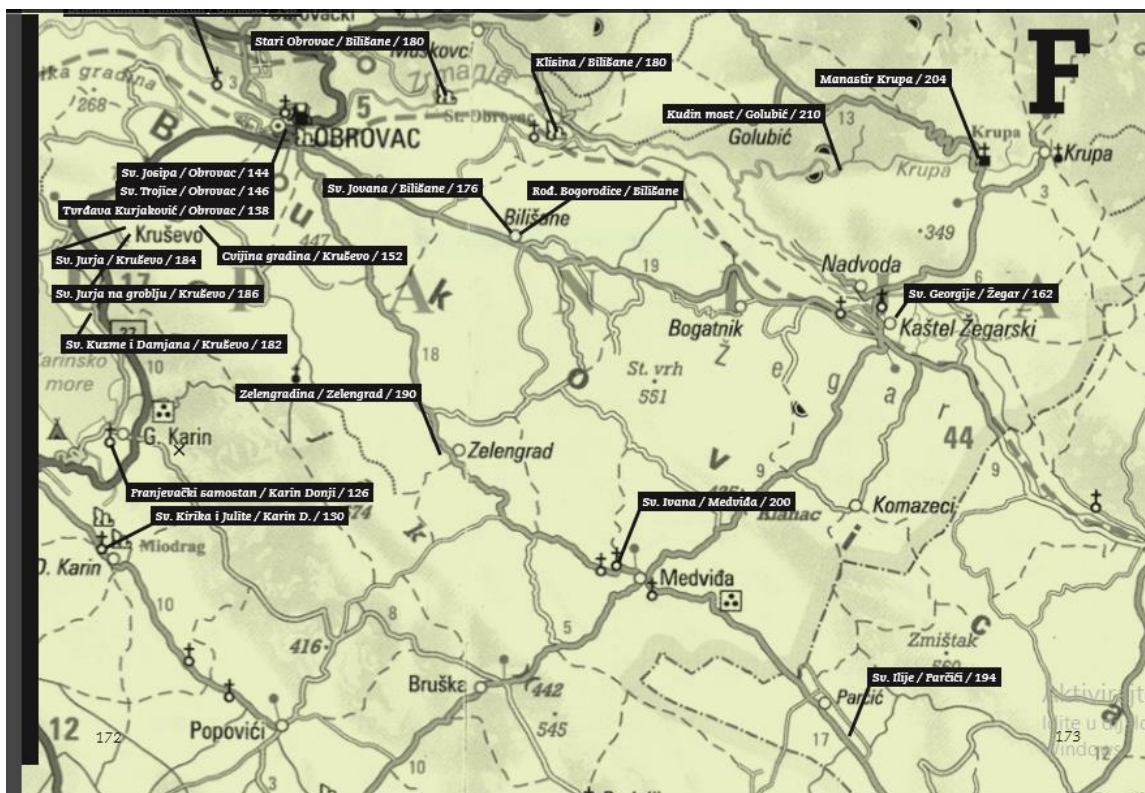
Ono po čemu se razlikuju današnja hodočašća od onih u prošlosti je da hodočasnici ne putuju isključivo na ona sveta mesta karakteristična za njihovu religiju, već i zbog interesovanja u kontekstu obogaćivanja sopstvenog obrazovanja i kulture.

Pored pitanja koja se tiču putovanja u okviru hodočašća važan segment predstavlja turističko planiranje i zaštita dobara kulturnog nasleđa koja su predmet hodočašća. Upravljanje takvim kulturnim dobrima ili verskim centrima je odgovornost lokalne zajednice, a cilj je zaštita, poštovanje vrednosti dobra i obezbeđivanje kvaliteta doživljaja kod posetilaca. Lokalna zajednica ima prevashodnu obavezu da sprečava negativan uticaj koje turizam ima kroz redukovanje autentičnosti i izmenu vrednosti usled komercijalizacije i uvođenja prepoznatljivih standarda, preterane izgradnje, preplave kiča. Pitanje mere do koje se komercijalno može staviti u službu osnovne misije koju sveto mesto ima, često je predmet stalnog usaglašavanja u lokalnoj zajednici. Kada se kvalitet doživljaja kod hodočasnika i posetilaca ozbiljno naruši zbog prevelike komercijalizacije, hodočasnički tokovi se spontano kreću ka mestima koja nisu izgubila autentičnost.

Verski objekti na obrovačkom području od značaja za razvoj turizma

Na području Obrovca nalazi se veliki broj crkava, samostana i manastir Krupa (Slika 1) koji mogu biti okosnica razvoja verskog turizma na ovom području.

Manastir Krupa se nalazi podno Velebita, blizu izvora istoimene reke. Sagrađen je u vreme srpskog kralja Milutina, 1317. godine. Prvi put od utemeljenja ovog pravoslavnog manastira obnavljan je u vreme cara Dušana, 1345. godine, a o tome svedoči zapis na svodu manastirske crkve. Srpski kraljevi Milutin, njegov sin Stefan Dečanski, kao i unuk Stefan Dušan, izdavali su manastiru darovnice u vidu zemljišta za izdržavanje, a kasnije su to i Turci potvrđivali fermanima iz Stambola. Manastir je darivala i mati Angelina, srpska despotica, 1494. godine. U mletačko-turskim ratovima manastir Krupa je teško stradao u više navrata, a naročito 1502. i 1620. godine. U 20. veku desilo se isto u dva navrata: 1941. i 1995. godine. Ipak je posle stradanja svaki put obnavljan.

Slika 1. Raspored verskih objekata na obrovačkom području

Izvor: Predovan i saradnici, 2013.⁷

Velika i temeljna popravka manastira izvršena je 1855. godine, i to uz pomoć Rusije, Srbije i Austrije. Austrijska vlada je uslovlila obnovu zahtevom da manastirski prozori moraju biti izvedeni u gotskom stilu. Manastir Krupa čuva vredna duhovna i kulturna svedočanstva, uprkos čestim pustošenjima u prošlosti. Šezdesetih godina 20. veka otkrivene su freske u manastirskoj crkvi i to one koje je 1622. godine freskopisao hilendarski monah Georgije Mitrofanović, isti onaj inok koji je oslikao Hilendarsku trpezariju. U Krupi su čuvane ikone italo-kritske škole, rad Jovana Apake. Čuva se i čestica moštiju sv. Jeroteja. Tu je i kivot iz manastira Rmnja koji je donesen u Krupu u toku bosansko-hercegovačkog ustanka 1875. godine. Manastirska riznica čuvala je i tri antiminsa: jedan je jerusalimskog patrijarha Teodosija, drugi patrijarha Arsenija IV Šakabente iz 1743. i treći je tzv. Krupski iz 1739. godine. U manastirskom arhivu čuvana su i 22 turska fermena, od kojih je zanimljiv onaj koji se odnosi na zaštitu manastira

⁷ Predovan, J. i saradnici (2013). *Bukovica i Ravni kotari/vodič kroz kulturnu baštinu*. Zagreb: Centar za mirovne studije.

Krke, a izdao ga turski sultan Mustafa II u Stambolu. Brojne bogoslužbene knjige, utvari i druge vrednosti, za manastir je pribavio krupski arhimandrit, veliki putnik i značajni srpski pisac Gerasim Zelić. On je kao čvrst borac za pravoslavlje umro u izgnanstvu, u Budimu 1828. godine. Zelić je prvo svešteno lice koje je bilo član Matice srpske osnovane 1826. godine. Inače, manastir Krupa je prihvatao brojna velika pera srpske književnosti: u njemu je izvesno vreme boravio i Dositej Obradović; njegov savremenik i zemljak, učitelj Vasilije; Simo Matavulj je u manastiru boravio četiri godine i, prema sopstvenom iskazu tu naučio skrivene lepote srpskog jezika. Trudom episkopa Dalmatinskog GG Fotija, danas je manastir Krupa pojući (Orlović, 2008)⁸. Manastir Krupa 2017. godine obeležava 700 godina svoga postojanja. To bi mogao biti novi povod da manastir Krupa dobije svoj novi turistički podsticaj. Sama istorijska vrednost i činjenica da je ovo najstariji manastir Srpske pravoslavne crkve na zapadu daje mu poseban značaj. Od nastanka pa do današnjih dana Velika Gospa, odnosno 28.08., je datum kada se vernici tradicionalno masovno okupljaju na liturgiji i na “sajmu” kako se kod pravoslavaca u Dalmaciji naziva saborovanje kod manastira Krupa.

Franjevački samostan (Karin Donji) nalazi se nedaleko od ušća potoka Karišnice, gde se cesta s Benkovačke visoravni naglo spušta prema morskom zalivu. Kameni krst od pletera se nalazi u zidu samostanskog hodnika. U 15. veku u tom kraju naseljavaju se Franjevci. U doba turskih pustošenja samostan je upisan na karti Mateja Pagana, naslikanoj između 1522. i 1527. godine. Franjevci su ostali u Karinu i kad je taj kraj pao pod tursku vlast. Na početku Kandijskog rata (1645-1669) samostan je razoren. Tek oko 1720. godine počelo se ozbiljnije misliti na njegovu obnovu. U samostanu su u prošlosti delovale škole, te postoji mala, ali vredna biblioteka, koja zasad nije otvorena za javnost. Danas je to najstariji samostan franjevačke provincije Presvetoga otkupitelja (http://www.franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=41&Itemid=6)⁹

Crkva sv. Frane u Podpragu stoji na obroncima Velebita, podno Tulovih greda. Sagradio ju je austrijski car Franjo I 1832. godine u spomen novoizgrađene ceste koja spaja južnu sa severnom Hrvatskom - hrvatski jug i sever preko kršovitog Velebita.

⁸ Orlović, S. (2008). Manastir Krupa, monografija. Istina, izdavačka ustanova Eparhije dalmatinske.

⁹ http://www.franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=41&Itemid=6 (sajtu pristupljeno u junu 2017. godine)

Crkvica je bila posvećena 1839. godine i opskrbljena vrednim svećnjacima i drugim priborom za sveto bogoslužje. Najlepši ukras njen bila je oltarna slika sv. Franje koju je izradio mladi zadarski slikar Franjo Salghetti Drioli (1811 – 1877). Prikazuje asiškog Sirotana kojem Hrist utiskuje svoje rane (stigme). Slika se danas nalazi u Galeriji umjetnina u Splitu. U blizini crkve bio je podignut gostinjac (hospicij) male braće koji pružahu usluge putnicima, hodočasnicima i nameniticima.

Crkva sv. Georgija (Žegar – Kaštel Žegarski) je pravoslavna crkva podignuta 1987. godine na temeljima građevine sagrađene na početku 17. veka. Jednostavne je prostorne koncepcije s neoromaničkim zvonikom na preslicu i biforalnim otvorima isklesanim u belom kamenu. Ikonostas je glavni ukras hrama gde se uz velike ikone na platnu nalaze i one starije, verovatno iz prvobitne crkve. Oko crkve nalaze se i staro i novo groblje. Na groblju je 50 nadgrobničkih spomenika iz kasnog srednjeg veka, od kojih je šest primeraka ukrašeno: jedna ploča, četiri sanduka i jedan sljemenik. Dalje od crkve, na putu prema manastiru Krupa, nalazi se elegantan višelučni kameni most podignut u austrijsko doba, na mestu gde je pre postojao neki stariji most koji je ubeležen u istorijske i kartografske izvore. Zanimljivo je da je ispred ove crkve snimani delovi kultnog filma “Braća po materi” koji je režirao Zdravko Šotra, po istoimenom romanu Jovana Radulovića. Crkva je obnovljena 2015. godine.

Crkva sv. Kirika i Julite (Karin Donji) sagrađena je 1537. godine i predstavlja jedinstvenu posvetu Dalmaciji. Ova pravoslavna crkva podignuta je u čast sina i majke, “ikonijških mučenika”, hrišćana poreklom iz maloazijskog grada Ikonije, pogubljenih u vreme cara Dioklecijana. Sagrađena je u tipskim arhitektonskim oblicima sa izduženom lađom i polukružnom apsidom na istoku. Objektom dominira veliki zvonik sagrađen 1836. godine. Unutrašnjost je sadržavala vredne italo-kretske ikone, a oslikavanje ikonostasa bilo je povereno Danilu Petranoviću. Uz crkvu je podignuta parohijska kuća u tradicionalnom graditeljskom obliku. Crkvena slava kojom se proslavljaju njeni zaštitnici sv. Kirik i Julita praznuje 28.07. a poznata je kao Ćiritova.

Crkva sv. Josipa (Obrovac) je izvorno srednjovekovna građevina iz 15. veka, a u potpunosti je obnovljena u baroknom stilu 1794. godine. Tlocrtno, crkva je jednobrodna sa pravougaonom apsidom na istočnoj strani. Na pročelju ove katoličke svetinje smešten je kameni portal sa istaknutom arhitravnim gredom. Na bočnim stranama su dva barokna

prozora u obliku polumeseca. Apsida je podeljena kamenom pregradom sa dvoja vrata, pa se u prednjem delu nalazi sakristija, a prednji deo zauzima restaurirani glavni oltar posvećen sv. Josipu. Na severnoj fasadi nalaze se vrata do kojih se dolazi kamenim stepeništem sa glavne obrovačke ulice. Crkva se nalazi na uzvišenju, ispod samih zidova Tvrđave Kurjakovića.

Crkva sv. Trojice (Obrovac) je središte srpske pravoslavne parohije Obrovac. Prvobitna je crkva bila jednobrodna građevina sagrađena 1756. godine, a uz crkvu se nalazilo groblje. Godine 1834. crkva je srušena te je sagrađena veća koja je svoj konačan izgled dobila krajem 19. veka. Izgradnja je trajala dugo te je crkva naposljetku posvećena 1906. godine u čast silaska Duha Svetoga. Sadašnji ikonostas od mramora, s ikonama na platnu datira iz vremena izgradnje crkve, ali su očuvane pojedine starije ikone s prvobitnoga ikonostasa koje je 1835/1836. godine radio grčki slikar Evtimije Dimitrijades. Tlocrtno, crkva sv. Trojice je jednobrodna s polukružnom apsidom na istočnoj strani. U polukružnoj plitkoj apsidi oltarni je prostor uzdignut od srednjeg dela i odvojen drvenim ikonostasom. Prekriven je polukalotom izvedenoj na drvenoj konstrukciji, na čijoj žbuci je oslikano nebo sa zvezdama (<http://www.obrovac.hr/kulturna-bastina>)¹⁰.

Benediktinski samostan sv. Jurja Koprivskoga (Obrovac) – ostaci samostanskih zidova vidljivi su na prostoru današnjeg obrovačkog groblja na desnoj obali reke Zrmanje nizvodno od Obrovca. Do ove pitoreskne lokacije može se doći asfaltiranom cestom koja strmo izlazi na magistralnu cestu Obrovac – Jasenice - Maslenica (za sada za groblje ne postoji putokaz, a prilaz nije jednostavno uočiti sa glavne ceste). Ostaci samostana dobro se vide kada se plovi Zrmanjom. Dostupna literatura daje različita mišljenja o vremenu osnivanja i smeštaju samostana. Oprečni su i podaci o posedima koji su se nalazili pod ingerencijom samostana. Iz izvora je poznato da je samostan imao posede na području Ravnih kotara - jedan u današnjem ražanačkom polju pod nazivom Opatija, a drugi u Kuli Atlagić. Samostanski posedi u Ražancu poznati su preko kopije dokumenta iz 1619. godine koji donosi podatke o sporu između ninskoga biskupa Blaža Mandevića i opata samostana sv. Jurja Koprivskoga.

¹⁰ <http://www.obrovac.hr/kulturna-bastina> (sajtu pristupljeno u julu 2017. godine)

Za samostan sv. Juraja Koprivskog posredno je vezan jedan važan glagoljaški dokument. U kraju između Obrovca, Nina, Zadra i Benkovca živeo je pop Vuk, koji je po savetu svoga strica Vitka, opata samostana sv. Jurja Koprivskoga, naručio pisanje glagoljskoga misala kod uglednog pisara Bartola Krbavca. Napisao ga je 1402. godine Bartol Krbavac svjetovnjak, pisar od zanata, na 218 listova pergamene u 2 stupca (Nazor, 1987)¹¹. Pisar Bartol iz Krbave spominje se u Zadru od 1410. do 1440. godine, a to je, kako navodi Petar Runje, naš Bartol Krbavac (Runje, 1990)¹². Za popa Blaža u Obrovcu, kapelana koprivskog samostana sv. Jurja, napisao je pop Marko jedan glagoljski misal, koji se od 1627. godine čuva u vatikanskoj knjižnici po kojoj je dobio ime "Vatikanski illyrico 8". Na njegovom početku zapisana je godina 1435. I taj se misal selio najpre po Lici, pa u Dobrinj na otok Krk i zatim u Rim. Istorija samostana nije dovoljno ispitana, pa zbog toga ostaje puno mistike o životu ovog verskog objekta.

Crkva sv. Kuzme i Damjana (Kruševo) nalazi se u *Ribnici*, na morskom tesnacu između Karinskoga i Novigradskog zaliva, iz predturskog razdoblja je, a obnovljena je 1681. godine. Ova katolička crkva je s polukružnom apsidom i preslicom za jedno zvono, a oko nje je staro groblje. Popravljen je 1960. godine (Bačić, 1995)¹³.

Crkva sv. Jerolima (Jasenice) - u središtu mesta Jasenice nalazi se župna crkva sv. Jerolima podignuta u 19. veku (1874–1877). Građena je od bunjastog kamena, a tlocrt ima oblik izduženog pravougaonika s poligonalnom apsidom. Na pročelju crkve nalazi se preslica s dva lučno nadvijena otvora unutar kojih se nalaze zvona.

Župna crkva sv. Jurja, usred sela Kruševa u groblju, izgrađena je oko 1700. godine. S vremenom je potpuno propala tako da su od nje ostale samo zidine. Godine 1845. sa severne strane stare crkve i groblja izgrađena je nova crkva, takođe u čast sv. Jure. Crkva je jednostavna građevina s apsidom i zvonikom na preslicu. U crkvi su tri jednostavna, mramorna oltara podignuta početkom 20. veka. Unutrašnjost ove katoličke crkve dekorisao je 1931. godine Mladen Plečko. Prostor oko crkve ureden je 1964. godine sa stepenicama prema javnom putu. Neposredno pre oružanih sukoba u Hrvatskoj 90-tih godina 20. veka, crkva je temeljno obnovljena i podignut je novi zvonik (visok 26

¹¹ Nazor, A. (1987). Glagoljica u benkovačkom kraju. Benkovački kraj kroz vjekove. Zbornik 1, Benkovac, str. 126-129.

¹² Runje, P. (1990). Prema izvorima, Zagreb.

¹³ Bačić, S. (1995). *Franjevci u Zadarskoj nadbiskupiji i Ninskoj biskupiji*. Šibenik, str. 129-144.

m). Zidovi stare crkve bili su od kamena široki 80 cm, a novi od ciglenih blokova široki 30 cm. Pod je od domaćeg kamena brušeni, kor je betonski, a oltar kameni fiksni. Sa strane je napravljena sakristija. Uz crkvu je podignut zvonik s tri zvona (http://www.franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=330&Itemid=7)¹⁴.

Crkva Rođenja Bogorodice (Mala Gospojina) u Bilišanima (Gornjim) nalazi se desetak kilometara istočno od Obrovca na cesti prema Žegar/ Kaštelu Žegarskom. Sagrađena je u raznovrsnim neostilskim oblicima: tlocrt je u obliku latinskoga krsta, prozorski otvori, ulazi i mali zvonik na pročelju imaju šiljate neogotičke lukove, arkadice na potkrovnom vencu su neoromaničke, a na oktogonalnoj je kupoli vidljiv neobizantski uticaj. Zbog izvesnih analogija s drugim objektima, ova je crkva najverovatnije delo arhitekta Emila Vekijetija. Crkva je posvećena 1862. godine. Za ikonostas iz 1864. godine, na osnovu historiografskih podataka, zna se da je autor poznati zadarski slikar Antonio Cukaro.

Crkva sv. Ivana (Medvida) nalazi se na groblju u Medvidi. Medviđa ima dosta zaselaka i prilično je rasprostranjena, ali sv. Ivana nije teško pronaći jer je kraj ceste postavljena oznaka koja upućuje do ove stare, rustične crkve. Ona se nalazi na uzvisini s koje se pruža krasan pogled na okolna polja. Sv. Ivan je jednobrodna građevina pokrivena kamenim pločama. Ima jednu apsidu pravokutnog tlocrta sa šiljastim svodom. Zidovi joj nisu raščlanjeni, a zanimljivo je da na zapadnom pročelju nema nikakvih otvora, jer se on nalazi tik do stene. Ipak, na tom je pročelju sagrađen neobično visok zvonik "na preslicu", sa otvorom za jedno zvono. U crkvu se ulazi kroz bočna vrata na južnom zidu, koja na nadvratniku imaju jednostavan urezan krst. Za vreme Rimljana je u Medvidi, kako se pretpostavlja bilo naselje Hadra. Iz tog su doba pronađeni ostaci termi, te raznog sitnog materijala. Otkrivena je i cesta koja je vodila do rimskog naselja Clambetae (Cvijina gradina kod Obrovca). Pokraj crkve je i srednjovekovno groblje sa oko 40 nadgrobnih spomenika. Sama crkva nastala je u 13. ili 14. veku (http://www.tz-benkovic.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=146&Itemid=129)¹⁵.

¹⁴ http://www.franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=330&Itemid=7 (sajtu pristupljeno u junu 2017. godine)

¹⁵ http://www.tz-benkovic.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=146&Itemid=129 (sajtu pristupljeno u julu 2017. godine)

Crkva sv. Jurja (Rovanjska) nalazi se uz samu morsku obalu na mesnom groblju u Rovanjskoj. Izvorna predromanička crkva ima tlocrt pravougaonika s polukružnom apsidom na istočnoj strani. Na jezgru svetišta tokom srednjeg veka nadograđena su dva krila koja stoje gotovo okomito jedan na drugoga. Severozapadni se krak, podignut najverojatnije u romaničkom razdoblju, nalazi u osi originalne crkve. Gotovo je pravilnoga tlocrta (dužine 4,60 m, širine 2,80 m i visine 3,45 m). Severoistočni je krak nepravilnijeg tlocrta (dužine 6,50 m, širine 3,50 m i visine 4,10 m). Prilikom obnove crkve i groblja 1914. godine izrađeni su novi oltar i preslica. Crkvi nedostaju izvorna vrata te delovi pročelnoga zida i delovi bočnih zidova koji su probijeni novijim otvorima. S južne strane crkve nalazi se prigradnja. Reč je o grobnici u obliku arkosolija.

Smernice za razvoj verskog turizma na obrovačkom području

Verski turizam podrazumeva raznovrsne aktivnosti, od poseta sakralnim objektima i svetilištima, organizacije tematskih verskih tura, sve do upoznavanja religije, lokalne kulture i verskih običaja. Ovaj oblik turizma povezuje interese turističkog i kulturnog sektora s jedne, i verskih zajednica i hodočasnika s druge strane.

Da bi se verski turizam uspešno razvio na obrovačkom području i da bi se formirala kvalitetna turistička ponuda, neophodna je saradnja verskih zajednica, kulturnih institucija i turističkog sektora. S obzirom da ove tri strane imaju različite uloge (širenje vere, opšta dobrobit zajednice i stvaranje profita), neophodno je utvrditi na koji način i u kojoj meri će se koristiti verski sadržaji na ovom području. Na početku razvoja verskog turizma turistički sektor ima značajnu ulogu jer treba da širi znanje o verskom turizmu, da napravi inventar turističke ponude, istraži turističko tržište i pronađe način kako bi potencijalnim posetiocima prilagodili i prezentovali verske sadržaje.

Turistička zajednica grada Obrovac treba da radi na propagiranju i unapređenju verskog turizma i privrednih interesa pravnih i fizičkih lica koja bi pružala ugostiteljske i druge turističke usluge verskim turistima. Takođe, turistička zajednica treba da učestvuje, zajedno sa drugim zainteresovanim akterima, u stvaranju prepoznatljivog brenda, ali posebno donošenju obrazaca za upravljanje kvalitetom i koordinacijom nadzora. Turistička zajednica grada Obrovac bi imala ulogu destinacijske menadžment

organizacije (DMO) koja bi okupljala učesnike javnog, privatnog i civilnog sektora u destinaciji s ciljem ostvarenja usaglašene vizije razvoja. S obzirom na to da je reč o dve institucije, verskoj i turističkoj, koje su u svojoj suštini različite, DMO bi imao ključnu ulogu u omogućavanju poslovne saradnje, koordinaciji i posredovanju u poslovnoj saradnji, a po potrebi bi pokretao rasprave i pomogao u kreiranju zajedničkih stavova i pružao podršku.

Postojeće ljudske resurse u turizmu potrebno je dodatno obrazovati za potrebe selektivnih oblika turizma, kroz različite treninge, seminare i sl., što je od ključnog značaja kada je reč o verskom turizmu.

Potrebno je iskoristiti činjenicu da se verski objekti na obrovačkom području nalaze u privlačnom turističkom okruženju jer je obilazak verskih objekata moguće povezati u jednodnevne ili višednevne ture sa različitim sadržajima.

S obzirom da verski turizam na svom početku razvoja ne bi imao dovoljnu snagu da privuče veći broj turista i donese značajnije ekonomske i druge pozitivne efekte, neophodno je da se uključi u postojeću turističku ponudu različitih oblika turizma – primorski, ruralni, kulturni.

Zaključak

Verski turizam može imati važnu ulogu u predstavljanju ne samo obrovačkog područja, već i šireg dalmatinskog područja, istorije i kulture jer su na zidovima verskih objekata naslikani i mnogi značajni događaji tokom vekova na kojima su radili mnogi, u svetu poznati, umetnici. Ljubitelji istorije drugih naroda i srednjovekovne umetnosti mogu tako bitno obogatiti svoja znanja. Mnogi od pomenutih objekata u ovom radu su sa velikom vrednošću zbog svojih unikatnih ukrasa i arhitekture, kao i zbog svoje bogate i duge istorije. I pored velike vrednosti, potrebno je dalje ulagati u zaštitu tih dobara.

Potrebno je razrađivanje specijalizovanih ruta sa akcentom na interesantnim i unikatnim verskim objektima. Blizina kanjona reke Krupa, Zrmanje, planine Velebit i morske obale daje odličnu konkurentnu prednost koja još nije iskorišćena. Očuvanje i restauracija verskih objekata je obavezni uslov za povećanje njihove privlačnosti. Takođe, verski objekti treba da budu deo kulturno-edukativnih maršruta, a ne samo specijalizovanih ruta verskog karaktera.

Efikasno upravljanje razvojem verskog turizma u obrovačkom području neće biti moguće bez saradnje i partnerstva svih zainteresovanih strana. Stvaranjem efikasnog destinacijskog menadžmenta organizacije može se ostvariti saradnja na zadovoljstvo svih subjekata. Kada se krene sa uspešnom realizacijom verskog turizma, mora se stremiti očuvanju duhovnosti i sprečavanju pretvaranja manastira i crkava u muzeje.

Razvojem verskog turizma, obrovačko područje bi obogatilo turističku ponudu, te prevazišao strukturne probleme turizma, kao što su izražena sezonalnost i koncentracija posetilaca određene geografske strukture.

Literatura

1. Bačić, S. (1995). *Franjevci u Zadarskoj nadbiskupiji i Ninskoj biskupiji*. Šibenik, str. 129-144.
2. Hrabovski-Tomić, E. (2008). *Selektivni oblici turizma*. Sremska Kamenica: Fakultet za uslužni biznis.
3. Ivanović, S., Rot, E. (2014). *Razvoj preduzetništva u destinaciji verskog turizma. Turističko poslovanje*, 14, str. 61-70.
4. Nazor, A. (1987). *Glagoljica u benkovačkom kraju. Benkovački kraj kroz vjekove*. Zbornik 1, Benkovac, str. 126-129.
5. Orlović, S. (2008). *Manastir Krupa, monografija*. Istina, izdavačka ustanova Eparhije dalmatinske.
6. Plavša, J. (2000). *Turističke regije sveta*. Novi Sad: Prirodno-matematički fakultet.
7. Predovan, J. i saradnici (2013). *Bukovica i Ravni kotari/vodič kroz kulturnu baštinu*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
8. Runje, P. (1990). *Prema izvorima*, Zagreb.
9. Stamenković, I. (2005). *Religijski turizam, oblici i motivi na primeru pravoslavlja*. Zbornik Departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo, 33-34, str. 173-188.
10. Vukonić, B. (1990). *Turizam i religija*. Zagreb: Školska knjiga.
11. http://www.franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=41&Itemid=6 (sajtu pristupljeno u junu 2017. godine)

12. http://www.franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=330&Itemid=7 (sajtu pristupljeno u junu 2017. godine)
13. <http://www.obrovac.hr/kulturna-bastina> (sajtu pristupljeno u julu 2017. godine)
14. http://www.tz-benkovac.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=146&Itemid=129 (sajtu pristupljeno u julu 2017. godine)

THE IMPORTANCE OF RELIGIOUS OBJECTS FOR THE TOURISM DEVELOPMENT IN THE OBROVAC AREA (CROATIA)

Abstract. Over the past decades, the classic tourist flows have been substantially changed and they have got a completely new concept. One of the most noteworthy places takes religious tourism (especially in countries of eastern and southeastern Europe and many countries of Asia). Religious contents and motives for visiting shrines as integral parts of culture and tradition have a huge impact on the tourism industry both in terms of supply and demand. Bearing in mind that this form of tourism, in economic terms, is very beneficial for the local community, many sanctuaries have, over time, become centers of religious, commercial and cultural events in certain regions. The authors of this paper explore the importance of religious objects for the development of tourism in the Obrovac area (Croatia), as well as the indicators of the development of entrepreneurship in the field of religious tourism, pointing out the possibilities offered for the development of the destination. The development of this form of tourism should be based on effective investment in the tourism offer through entrepreneurial projects that are in line with the current trends in the market. Investing in a tourist offer in the context of religious tourism would affect the growth of tourist consumption and the growth of revenues from religious tourism, and hence the economic development of the area. Special attention is paid to the potentials of religious tourism in the wilderness area and the connection with other forms of tourism, especially with mass tourism in the narrower Zadar area and rural tourism in the Zadar hinterland.

Key words: religious objects; religious tourism; the Obrovac area (Croatia)